

KAYMAKAMLIK
OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E
SANCAK VE KAZA İDARESİ
MEHMET GÜNEŞ

VakıfBank Kültür Yayınları: 0307
Tarih: 084

KAYMAKAMLIK
OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E
SANCAK VE KAZA İDARESİ
MEHMET GÜNEŞ

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü
Ömer Uzunağaç

Kitap Editörü
Prof. Dr. Yüksel Çelik

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
Ali Kılıç

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No: 7/A1 – Kat 13
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2024

ISBN 978-625-6647-26-8

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Haziran 2024

KAYMAKAMLIK

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E
SANCAK VE KAZA İDARESİ

MEHMET GÜNEŞ

MEHMET GÜNEŞ

İğdir'da dünyaya gelen yazar, ilk ve ortaokulu İğdir'da, liseyi İstanbul'da okudu. 2006 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nden mezun olduktan sonra aynı üniversitenin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Bilim Dalı'nda eğitimini devam ettirdi. 2008 yılının sonunda Osmanlı Arşivi'nde personel olarak çalışmaya başladı. Bunun yanında Marmara Üniversitesi'nde 2009 yılında yüksek lisans tezini ve 2013 yılında doktora tezini tamamladı. 2015 yılında İğdir Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak geçtikten sonra burada 2017 yılında doçent, 2022 yılında profesör oldu. Osmanlı Devleti'nin modernleşme dönemindeki taşra idaresi üzerine muhtelif kitap ve makaleleri bulunan yazar, evli ve iki çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	7
Önsöz	9

GİRİŞ

Osmanlı Sancak ve Kaza Birimlerinin Tarihi Kaynakları	13
Osmanlı Devleti'nin Geleneksel Taşra İdaresi	25
Kaymakamlık Teriminin Kullanım Alanları	40

1. BÖLÜM

Taşra Reformunda Sancak Kaymakamlıkları	67
Teşekkülü ve Yapısı	71
İdari Birimler ve Memuriyetler	99
Kaymakamlıkların Gelir ve Giderleri	123

2. BÖLÜM

Sancak İdarecisi Olarak Kaymakamlar	131
Tayin ve Terfi İşlemleri	131
Nitelikleri ve Kökenleri	160
Unvan, Rütbe ve Nişanları	179
Geçiş Yaptıkları Memuriyetler	197
Muhasebe, Azil ve Muhakemeleri	201
Özlük Hakları, Şahsi Gelir ve Giderleri	229

3. BÖLÜM

Sancak Kaymakamlarının Görev ve Sorumlulukları	249
İdari Görev ve Yetkileri	254

Mali Görev ve Yetkileri	261
Nüfus Sayımı, Mürur Tezkeresi ve Asker Alımı	278
Güvenlik ve Asayiş	285
İmar, Onarım ve Saha Keşfi	307
Muhtelif Aracılık Faaliyetleri	310

4. BÖLÜM

Vilayet Nizamnamelerine Göre Kaymakamlık	321
1864 Tuna Vilayeti Nizamnamesi	321
Geçiş Döneminde (1864-1867) Kaymakamlık	329
1867'den İtibaren Ülke Genelinde Kaymakamlık	337
1871 Nizamnamesi ve Sonraki Mevzuatta Kazaların Yeri	373

5. BÖLÜM

Vilayet Nizamnamelerinden Cumhuriyete Kaza Kaymakamlığı	385
Kaza Kaymakamlarının Tayin ve Terfileri	385
Takdir ve Taltifler	421
Muhasebe, Muhakeme ve Azil	425
Kaymakamların Gelir ve Giderleri	430
Görev ve Sorumluluk Alanları	448
Sonuç	457
Ek: 1847-1871 Yılları Arasında Sancak İdarecilerinin Unvanları	463
1 1847-1867 (1263-1284) Sancak Kaymakamlıkları	463
2 1867-1871 (1284-1287) Sancak Mutasarrıflıkları	467
Kaynakça	469
Dizin	493

KISALTMALAR

- a.g.e:** Adı geçen eser
a.g.m: Adı geçen makale
a.g.t: Adı geçen tez
AÜ.DTCF: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
BOA: Başkanlık Osmanlı Arşivi
bkz: Bakınız
C: Cemaziyelâhir
Ca: Cemaziyelevvel
Ed. Editör
EI: The Encyclopaedia of Islam New Edition, E.J.Brill (1960)
Haz. Hazırlayan
İSAM: İslam Araştırmaları Merkezi
KATÜ: Karadeniz Teknik Üniversitesi
L: Şevval
M: Muharrem
no: Numara
OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
Ph.D: Doctor of Philosophy
R: Rebiülâhir
Ra: Rebiülevvel
S: Safer
s: Sayfa
TDV.İA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TODAİE: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TTK: Türk Tarih Kurumu
VS: Vilayeti Salnamesi
vr: Varak
yay.: Yayımlayan

ÖNSÖZ

Kamu yönetimi ve mahalli idareler, geçmişten beri merkezi hükümetin ülke yönetiminde vazgeçilmez bir unsuru olduğu için pek çok araştırma ve esere konu olmuştur. Osmanlı mahalli idareleri de önemine binaen birçok tarihçi tarafından ele alınarak çeşitli yönleriyle izah edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Salname-lerine ve Şer'îye sicillerine dayanan şehir tarihi çalışmaları ile arşiv vesikalarına dayalı çalışmalar ve özellikle temettüat defterleri üzerinden yapılan tezler, temel olarak bu ihtiyacı karşılamaya yöneliktir ve önemli boşlukları doldurmuşlardır. Yine de geniş bir coğrafyaya yayılan, farklı milletlerden ve inanç sahibi toplumlardan oluşan Osmanlı ülkesinin taşra idaresi hakkında yapılması gereken daha çok iş bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin idari yapısı içerisinde sıkça başvurulmasına ve özellikle de günümüz Türkiye'sinin taşra idaresinde kullanılmasına rağmen, önce sancak sonra da kaza birimlerinin idarecisi konumundaki kaymakamlığın ortaya çıkışı ve gelişim süreciyle ilgili müstakil ve detaylı bir çalışma, belirttiğimiz boşluğu doldurmaya katkı sağlayacaktır. Kamu idaresi alanının konusu da olan kaymakamlık üzerine üniversitelerin kamu idareleri bölümünde yapılan çalışmalar, bu kurumun tarihi arka planını açıklamaktan uzak bulunmaktadır. Tanzimat dönemi Osmanlı taşra idaresinde önce sancaklarda, vilayet nizamnamelerinin yayımlanmasından sonra ise kazalarda faaliyet gösteren kayma-

kamlık kurumu, günümüzde de en azından temsil ettiği hiyerarşik kademe olarak varlığını sürdüren bir kurum olması hasebiyle önemini korumaktadır.

Tanzimat Fermanı'nı ilan ettikten sonra 1840-1842 yılları arasında iltizamın kaldırılması ve muhassıllığın teşkili gibi uygulamalardan istediği neticeyi alamayan Osmanlı hükümeti, 1842'den itibaren taşra idaresiyle ilgili yeni bir yapılanmaya gitmiş ve modern Türkiye'ye miras kalacak idari yapının temellerini atmıştı. Bu dönemde şehir yönetiminin tüm kademelerine dair kanun, nizamname ve talimatnameler yayımlanmış kurumsal altyapı tesis edilmişti. Osmanlı ülkesinin temel idari birimleri olan sancak ve kaza yönetimini, bu birimlerin yöneticisi konumundaki kaymakamlar üzerinden inceleyen bu kitabın 1842-1871 yılları arasındaki konuları, 2013 yılında tarafımda hazırlanan bir doktora tezinde açıklandıktan sonra 2014 yılında yayımlanarak okuyucuların hizmetine sunulmuştu. Söz konusu tezde ve ona dayanılarak yayımlanan kitapta, kaymakamların sancak yöneticisi oldukları 1842 yılından başlanarak ilk vilayet nizamnamesinin yayımlandığı 1864'e kadarki dönem çok detaylı bir şekilde incelenmişti. Tezin konusu olan ilk dönemde, literatürdeki eksikleri gidermek üzere arşiv kaynakları yoğun olarak kullanılarak bu alanda çok daha kapsamlı bir eser oluşturuldu.

Osmanlı taşra idaresinde 1864 tarihli vilayet nizamnamesinden sonrası, modern anlamda kurumsal bir yönetim anlayışının oturmaya başladığı bir dönem oldu. Bundan sonra arşiv kaynakları dışındaki eserlerde önemli artış olduğu için bu çalışmada kanun metinleri, nizamname, talimatname ve salnameler kullanıldı. 1864'te başlayan değişim süreci ile 1871 yılında yayımlanan vilayet nizamnamesinin ilgili maddeleri izah edilerek kaza idaresinin geçirdiği dönüşüm ve aldığı son hal ortaya konuldu. Kaza idaresi, şehir yönetimin vazgeçilmez bir kademesi olduğun-

dan bu kurumun tarihini Türkiye Cumhuriyeti dönemine kadar açıklamak lazımdı. Bu teşkilatın kurumsal yapısı ve gelişimi, diğer idari birimlerde olduğu gibi 1871 yılındaki vilayet nizamnamesiyle tamamlanmakla birlikte Cumhuriyet dönemine kadar sürecek olan yaklaşık elli yılda geçerli olan idari yapının izah edilmesi uygun olacaktı. Bu düşüncelerle 1871 yılından sonraki gelişmeler; tez, makale ve kitaplardan oluşan yeni literatür ile arşiv kaynakları ve kanun metinleri esas alınarak açıklandı.

Kaza idaresinin temeli olan kaymakamlık kurumu, bilinen yönüyle taşra teşkilatının temel bir kademesi olmasının dışında Osmanlı döneminde geniş bir kullanım alanına sahipti. Dolayısıyla bu kitapta, öncelikle giriş kısmında Osmanlı sancak ve kaza birimleri hakkında yapılmış olan çalışmaların analizi ile kaymakam teriminin kullanıldığı farklı alanların tespiti ve tarifi yapıp, ardından Osmanlı'nın geleneksel ve Tanzimat dönemindeki modern taşra idaresi açıklandı. Kitabın ilk bölümünde asıl konuya geçilirken sancak biriminin idare merkezi olan kaymakamlık kurumunun yapısal özellikleri; ikinci bölümde sancak idarecisi olarak kaymakamların 1842-1864 yılları arasındaki tayin ve azilleri ile terfileri, gelir ve giderleri gibi özlük hakları; üçüncü bölümde sancak kaymakamlarının görev ve sorumlulukları; dördüncü bölümde taşra idaresine dair 1864 ile 1871 yılları arasında yayımlanan nizamname ve talimatnamelerin içeriği ile tatbiki; beşinci bölümde ise söz konusu nizamnamelerin neşrinden Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar geçen süre içerisinde kaza idaresinin yapısı, özellikle de bu birimin başındaki kaymakamların tayin, terfi, azilleri ile özlük hakları incelendi. Son iki bölüm, ilk üç bölümle mukayeseli olarak ve kaymakamlığın uğradığı değişimi genel hatlarıyla ortaya koymak gayesiyle hazırlandığı için önceki bölümlere göre genel hatlarıyla, literatüre ve arşiv evrakına dayanılarak izah edildi.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e taşra idaresini açıklayan “muhtarlık, kaymakamlık, valilik ve belediye” başlıklı dört kitaplık serinin ikincisi olan bu çalışmada, zaman ve coğrafya açısından herhangi bir sınırlama yapılmadı. Devletin merkezde aldığı kararları uyguladığı vilayetlerden örnekler verilerek söz konusu idari yapı açıklanırken, bunun yanı sıra özellikle giriş bölümünde imtiyazlı eyaletler ile hususi uygulamalara tabi olan bölgelere de atıfta bulunuldu. Bu çalışmada birinci el kaynaklar ile araştırma eserler dışında temel olarak Osmanlı Arşivi'ndeki defter ve belge fonlarından faydalandı; bu fonlar titizlikle incelenip, konunun erevesi ile detaylarını oluşturan örnekler özenle seçilerek kullanıldı. Yine Osmanlı döneminde basılan salname, gazete ve kanun mecmuaları ile şer'ie sicilleri ve bu sicillere dayanılarak yapılan tezlerden de istifade edildi. Dolayısıyla söz konusu kaynakları temin ederken ve araştırmalarımı yürütürken istifade ettiğim Osmanlı Arşivi, İSAM Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Atatürk Belediye Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, A. DTCF Kütüphanesi ve TTK Kütüphanesi'nin çalışanlarına; kitabın yayım aşamasındaki gayretleri için Vakıf-Bank Kültür Yayınları personeline teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmalarım sırasında bana yol gösterip değerli tavsiyelerde bulunan Prof. Dr. Ufuk Gülsoy, Prof. Dr. Vahdettin Engin, Prof. Dr. Ali Akyıldız, Prof. Dr. Acar Sevim ve Prof. Dr. Ali Fuat ren'e; yapıcı eleştirileriyle çalışmaya önemli katkılar sağlayan Prof. Dr. Yüksel elik'e, nihayet çalışma hayatımda benden anlayışını esirgemeyen aileme teşekkürü ederim.

İstanbul 2024

GİRİŞ

OSMANLI SANCAK VE KAZA BİRİMLERİNİN TARİHİ KAYNAKLARI

Sancak ve kazalar, idari ve hukuki alanda Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar temel birimler olarak varlıklarını sürdürmüş ve bazı düzenlemelerden geçerek il ve ilçeler kapsamında Cumhuriyet'e intikal etmişlerdir. Osmanlı klasik devlet teşkilatında sancaklar, merkezin taşradaki yönetim organları durumundaki vilayetlerin alt kademesi olarak idari ve askeri fonksiyonlarıyla öne çıkan mülki yönetim birimleri iken, kazalar ise daha ziyade hukuki ve beledi işlevleriyle tebarüz eden ve bir yargıç konumundaki kadılar tarafından idare edilen yönetim kademeleri olmuşlardır. Her iki idari birimle ilgisi bulunan kaymakamlık makamı, çok geniş bir kullanım alanına sahip olması hasebiyle kalemiye, askeriye ve ilmiye tarihi üzerine yapılan çalışmaların konusu olmuştur. Özellikle 1842 yılındaki idari düzenlemeler esnasında Osmanlı taşra idaresinde kendisine mutlak biçimde yer edinerek 1864 yılına kadar sancak idaresinin, bu tarihten sonra da vilayet nizamnamelerinin esasları kapsamında kaza idaresinin başındaki kişileri tanımlamak için kullanılmıştır. İlgili nizamnamelerin yayımlanmasından sonraki süreçte hem arşiv belgelerinde hem de salnamelerde taşrada kazalar dâhil tüm birimler, ayrıntılı biçimde açıklandığı için akademik çalışmalar-

da daha fazla yer almaya başlamışlardır. Türkiye sınırları içinde bulunan şehirler, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu coğrafyada vilayet merkezi, sancak veya kaza olarak yönetim hiyerarşisinde yer aldıkları, mülki ve mahalli yapıları o dönemde oluşup günümüze kadar çeşitli merhaleler geçirerek geldikleri için bunların tarihini ve yapısal arka planını anlamak açısından Osmanlı sancak ve kazalarını incelemek büyük önem arz etmektedir. Bu ihtiyaca binaen Osmanlı şehirleri hakkında hem imparatorluk hem de Cumhuriyet dönemlerinde çok sayıda çalışma ortaya konulmuştur. Son yıllarda akademik çalışmaların yanı sıra valilik ve belediyelerin kültür faaliyeti kapsamında kendi şehirleriyle ilgili çalışmaların basımına kaynak ayırmalarıyla birlikte şehir tarihi çalışmalarının sayısında büyük artış görülmektedir.

Osmanlı döneminde özellikle 19. yüzyılda kaleme alınan vekayinameler, muhtelif hatırat ve teftiş yazıları ile taşradan merkeze ulaşan raporlar, şehirlerin idari, iktisadi ve içtimai yapısıyla ilgili bilgiler içermektedirler. Vekayinameler esasen merkezi idareyi ve siyasi gelişmeleri ele alan eserler olsalar da taşra idaresini ilgilendiren kararları ve uygulamaları da bunlardan çıkarmak mümkündür. Bu kaynaklar, son yıllarda yapılan metin transkript ve tahlilleri vasıtasıyla araştırmacıların hizmetlerine sunulmuştur. Tanzimat öncesindeki 19. yüzyılın vakanüvislerini inceleyen Ziya Yılmaz'ın yayıma hazırladığı "*Şâni-zâde Mehmed Atâ'ullah Efendi, Şâni-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)*" ile Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi, (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle 1237-1241/1821-1826)* künyeli eserler ile farklı araştırmacı ve yayınevleri tarafından hazırlanıp yayımlanan Ahmed Cevdet Paşa'nın *Tarih-i Cevdet'i*; Ahmed Lütfi Efendi'nin, *Tarih-i Lütfi'si*; Abdurrahman Şeref'in *Tarih-i Devlet-i Osmâniye'si* bu açıdan örnek teşkil etmektedir. Vakanüvislerin veya bunlar dışındaki dönemin müelliflerinin kaleme aldıkları eserlerden, Ziya Yılmaz'ın ha-

zırladığı *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*; Cavid Baysun'un yayımladığı Ahmed Cevdet Paşa'nın *Tezâkir'i* ile Yusuf Halaçoğlu'nun hazırladığı Ahmed Cevdet Paşa'nın *Marûzâtı* örneklerinde görülen müstakil kitaplarda da taşra idaresinin çeşitli yönlerine dair bilgileri bulmak mümkündür. Bunlar dışında Abdurrahman Vefik'in *Tekâlîf Kavâidi* ve Süleyman Sûdi'nin *Defter-i Muktesid* adlı eserleri de merkez ve taşra açısından Osmanlı vergi ve mali uygulamaları hakkında önemli bilgiler içeren ve dönemi iktisadi yönleriyle aydınlatan eserlerdir.

Osmanlı mülki idaresinin 19. yüzyılda geçirdiği dikkat çekici bir aşama, mülki idareciler yetiştirmek üzere Mekteb-i Mülkiye adı altında bir yüksek okulun teşkil edilmesidir. 1859 yılında açılan bu okulun tarihi de Mücellidoğlu Ali Çankaya tarafından 1954 yılında kaleme alınarak *Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler 1859-1949* künyesiyle yayımlanmıştır. Bu eser, Osmanlı'nın reform hareketleri kapsamında taşra için mülki amirler yetiştirme çalışmalarını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk otuz yılında vilayet, sancak ve kazalarda şehir idaresini ve idarecilerini görmek ve gelişmeleri anlamak açısından mümtaz bir yere sahiptir. Bunun yanında örnekleri az görülen bir çalışma türü de Osmanlı döneminde yazılan şehir tarihi kitapları olmuştur. Bunlardan birisi, Böcüzade Süleyman Sami tarafından yazılıp yıllar sonra Suat Seren (Böcüzade) tarafından yayımlanan *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi* adlı eserdir. Bu çalışmada Süleyman Sami, Isparta'nın Osmanlı öncesine ve Osmanlı dönemine dair kayda değer bilgiler ortaya koymaktadır. Tabii Osmanlı idare tarihi denilirken Osman Nuri Ergin'i zikretmeden geçmek olmaz. Osmanlı şehirlerini yerel yönetim kurumları üzerinden açıklayan ve özellikle belediye idaresine ağırlık veren Ergin'in Osmanlı Türkçesiyle 5 cilt halinde kaleme aldığı, İstanbul Belediyesi'nin 1990'lı yıllarda 9 cilt halinde yayımladığı *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*

adlı eser, Osmanlı şehir idaresinin geleneksel yapısını, 19. ve 20. yüzyıllarda şehir idaresiyle ilgili yapılan düzenlemeleri, hükümetçe yayımlanan talimatname ve nizamnameleri detaylı şekilde ortaya koyarken, *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkışafı* adlı bir diğer eseri de Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan kentleşme serüvenini açıklamaktadır. Bunlar dışında Ergin’in *Türkiye Maarif Tarihi* adlı kitap serisi de şehirlerdeki eğitim kurumlarını gözler önüne sermesi açısından idare tarihine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu eserler, Türkiye’nin idare ve eğitim tarihini inceleyen araştırmaların çokça atıf yaptıkları kaynaklar arasına girmişlerdir. Cumhuriyetin erken dönemlerinde Osman Nuri Ergin’den sonra taşra idaresini ele alan başka kitaplar da neşredilmiştir. Talât Mümtaz Yaman, 1940 yılında *Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaşıma Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*; Vecihi Tönük, 1945 yılında Yaman’ın çalışmasına içerik olarak benzeyen *Türkiye’de İdare Teşkilâtı*; İsmail Hakkı Görelî de 1952 yılında *İl İdaresi* adlı eserlerini neşrederek alana önemli katkılar sunmuşlardır. Doğrudan taşra idaresiyle ilgili olmasa da içerisinde taşra idaresinin temel organlarına değinen çalışmalar da vardır ki bu bağlamda İsmail Hakkı Uzunçarşılı anılmalıdır. Aslen çok detaylı bir Osmanlı Tarihi hazırlayarak Türk tarihinin ihtiyaç duyduğu önemli bir kaynağı ortaya koyan Uzunçarşılı, idare tarihi alanını da boş bırakmayarak Türk Tarihi Kurumu bünyesinde *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı* ve *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilâtı* başlıklı eserlerini meydana getirmiştir. Özellikle ilmiye teşkilatına değindiği kitabında, klasik kaza idaresinin başı olan kadıların yetişmeleri ile görev ve sorumluluk alanlarına dair detaylı bilgiler sunmuştur.

Günümüzdeki kaza (ilçe) idaresi, Osmanlı mirası olarak Türkiye’de devam ettiği ve bu birimin amiri durumundaki kaymakam da aynı tarihi geçmişe dayandığı için tarih alanının yanı

sıra İktisadi ve İdari Bilimlerin Kamu Yönetimi alanında da incelenmektedir. Osmanlı dönemindeki gelişim sürecine de değinen bu bilim dalı, arşiv vesikaları veya salnameler üzerinden konunun detayını ele almaktan ziyade kaza idaresinin genel tarihi seyirini ve gelişimini irdelemekte ve daha ziyade Türkiye'deki yapısal özellikleri ve diğer ülkelerdeki muadil idarelerle benzer veya farklı yönleri üzerinde durmaktadır. Bu türe örnek teşkil eden Bilal Eryılmaz'ın *Kamu Yönetimi: Düşünceler Yapılar Fonksiyonlar* adlı eseri, geçmişi ve bugünüyle Türk kamu yönetim yapısını ele alan önemli bir çalışmadır. Mustafa İlhan'ın, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Taşra Yönetim Sisteminin Teşekkülü (1362-1949)* adlı kitabı da Türkiye'deki şehirlerin yönetim geleneği ile modernleşme serüvenini izah etmesi bakımından önemlidir. Osmanlı taşrasının kaza idaresi ile kaymakamlarını dönemin kaynakları üzerinden detaylı bir şekilde ve örneklemelerle açıklamak ise Osmanlı Tarihi araştırmacılarının çalışma sahasına girmektedir. Bu noktada Osmanlı taşra idaresini geniş bir perspektifle ve neredeyse tüm kurumlarıyla birlikte inceleyen Musa Çadırcı'nın Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı* başlıklı çalışması, hassaten bahsedilmesi gereken ve Osmanlı taşra yönetimiyle ilgili çalışmalara örnek olan önemli bir kitaptır. Yazarın *Belleten* dergisinde yayımlanan "Tanzimat'ın İlânı Sıralarında Türkiye'de Yönetim 1826-1839" ve "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)" başlıklı makaleleri de alana katkı sağlamışlardır. İlber Ortaylı'nın *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi* de aynı kapsamda ele alınabilir. Bunun dışında Orhan Kılıç'ın daha ziyade Osmanlı'nın klasik şehir yönetimine değinen *Osmanlı Taşrasının İdari Taksimatı ve Yöneticileri: Kuruluştan 19. Yüzyıla* başlıklı kitabı da Osmanlı kamu yönetim geleneğini ortaya koyması açısından zikredilebilir. Konuyu Avrupa ve Türk idari sistemleri açısından ele alarak Osmanlı ve Avru-

pa taşra yönetimleri arasındaki benzer ve farklı yönleri inceleyen Erkan Tural'ın *Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa'da Devlet Sistemi* adlı kitabı da alandaki önemli bir meseleyi detaylı biçimde açıklamaktadır. Türkiye'nin kamu yönetim geleneği üzerine yayımladığı kitap ve dergilerle öne çıkan TODAİE'den çıkan kitap ve makaleler de kayda değerdir. İlber Ortaylı'nın *Türkiye İdare Tarihi* başlıklı çalışması 1979 yılında bu kurum tarafından yayımlandığı gibi, Erkan Tural ile Selim Çapar'ın editörlüğünü yaptıkları *1864 Vilayet Nizamnamesi* başlıklı kitap da bu enstitünün sempozyum olarak düzenleyip ardından yayımladığı bir eser olarak önem arz etmektedir. Söz konusu enstitü tarafından yayımlanırken sonradan kurulan Hacı Bayram Veli Üniversitesi'ne nakledilen *Çağdaş Yerel Yönetimler ve Amme İdaresi* adlı dergiler de Osmanlı'dan 21. yüzyıla uzanan Türk idare tarihinin gelişmelerini ortaya koymuşlardır.

Türkiye'de kitap, makale ve bildirimler gibi akademik çalışmalar ile yüksek lisans ve doktora tezlerinin hızlı bir artış göstermesiyle birlikte araştırmalar, en küçük yönetim birimlerine kadar inmeye başlarken, özellikle son yıllarda şehirlerin tarihi ve mikro konular çokça ele alınır olmuştur. Kitap tarama sitelerinde, kütüphane veri tabanlarında, TÜBİTAK'ın DergiPark internet adresinde ve YÖK'ün tez arama sayfasında yapılan çok basit sorgulamalarda bile binlerce örneğinin görülebileceği Osmanlı taşra idaresine dair çalışmalar, Türkiye'nin ülke yönetim tarihini çok farklı yönleriyle açıklamaktadırlar. Son otuz yılda büyük artış gösteren ve sayıları oldukça artan bu kaynaklardan istifadeyle yeni eserler meydana getirilmektedir. Bu tür çalışmaların bazı örnekleri; Cengiz Orhonlu'nun *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*; Hilmi Bayraktar'ın *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı)*; Mehmet Çelik'in, *Balkanlar'da Tanzimat: Midhat Paşa'nın Tuna Vilâyeti*

Valiliği (1864-1868); Bekir Koç'un Osmanlı Modernleşmesi ve Midhat Paşa, Tuna Vilayeti Meclisleri ve Yeniden Yapılanma Çabaları; Zafer Gölen'in Tanzimat Döneminde Bosna Hersek -Siyasî, İdari, Sosyal ve Ekonomik Durum; Adem Kara'nın Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı; Ali Fuat Örenç'in Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada; İbrahim Yılmazçelik'in Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat; Biray Çakmak'ın Taşra İdaresinde Osmanlı Merkezîyetçiliği: Gediz'de Kaza İdaresi ve Sorunları adlı kitapları; TDV İslam Ansiklopedisi'nde Ali Akyıldız'ın "Tanzimat", Ali Fuat Örenç'in "Mutasarıf", Yücel Özkaya-Ali Akyıldız'ın "Muhassıl", Yücel Özkaya'nın, "Kaymakam" ve "Mütesellim", Osmanlı Ansiklopedisi'nde Mehmet Ali Ünal'ın "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", İbrahim Yılmazçelik'in "Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlan- dırılması (1848-1864)" başlıklı yazıları ile Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi'nde Mehmet Seyitdanlıoğlu'nun "Bir Belge-Yerel Yönetim Metinleri" serisi içinde "Tuna Vilâyeti Nizamnâmesi" ile "1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri", Erkan Tural'ın "Bir Belge" serisi içinde "1861 Hersek İsyanı, 1863 Eyalet Teftişleri ve 1864 Vilayet Nizamnâmesi", "1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiyye-i Vilâyât Talimâtnâmesi" ile "Habsburg ve Osmanlı İmparatorluğu'nun En Uzun Asrı ve 1864-Tuna Vilayet Nizamnameleri", Tarih Araştırmaları Dergisi'nde Selda Kılıç'ın "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa" adlı makaleleri; Nuri Adıyeke'nin XIX. Yüzyılda Milas'ın Sosyal Demografik Ekonomik ve Kültürel Gelişimi, Neriman Ersoy'un XIX. Yüzyılda Filibe Şehri (1839-1876), Nedret Güngördü'nün, Tanzimat ve Meşrutiyet (I-II) Dönemlerinde Osmanlı Mülki İdareleri, Özlem Gülenç İğdi'nin Tanzimat'tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908), Ali Fuat Örenç'in Yakın Dönem Tarihimizde Sisam Adası (1821-1923), Sabahattin Samur'un

Suriye Vilâyeti'nin İdâri ve Sosyal Yapısı (1840-1908), Emre Satıcı'nın 19. Yüzyılda Hüdavendigâr Eyaleti, İsmail Selimoğlu'nun Osmanlı Devleti'nde Tuna Vilayeti (1864-1878), Osman Taşkın'ın XIX. Yüzyılda Darende Kazası'nın Fizikî, İdârî ve Sosyo-ekonomik Yapısı, Sadık Fatih Torun'un Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876) başlıklı tezleri ve bu tezlerden üretilen kitapları ile sempozyum ve kolokyum kitaplarında Ömer Toraman'ın "Kaza Ekseninde Vilayet Nizamnamesi ile Mülki Taksimatta Meydana Gelen Değişim", Kemaleddin Kuzucu'nun "Şair Eşref'in Siyasî Hayatı ve Kırkağaç Kaymakamlığı" ile Nevzat Sağlam'ın "Çapakçur Kaymakamı Hüseyin Rüşdü Efendi Hakkındaki Şikayetler ve Yapılan Tahkikat" başlıklı sunumlarıdır. Bu tarz örnekler çok fazla oldukları için burada birkaçını belirtmekle yetinilmiştir.

Tanzimat'ın ilanından sonra devreye giren ve alanında büyük öneme sahip bir kaynak türü de devlet eliyle basılan *Düstur*'dur. Dönemin mevzuatını yani kanun, nizamname ve talimatnamelerini içeren bu kanun külliyatı, ilk olarak 1863/1279 yılında ve 1872/1289 yılından sonra düzenli olarak yayımlanmıştır. Merkezin yanı sıra taşra idaresinin yapısal özelliklerine dair hukuki metinlerini kapsayan bu kitaplarda konumuz açısından çok değerli bilgilere ulaşmak mümkündür. Bunun yanında arşiv evrakından takip edilen idari uygulamaları ve kurumsal işleyişi görmek açısından *Düstur*'daki kanun metinlerine bakmak gerekmektedir. Tabii ki dönemin tek kanun külliyatı *Düstur* değildir, bunun dışında Osmanlı arşiv evrakı arasından kanun, nizamname, talimatname, padişah emirleri ve hükümet yazılarını toplayıp bunları bir koleksiyon oluşturacak şekilde bir araya getiren Sarkis Karakoç'tan da bahsetmek gerekir. Onun hazırladığı ve günümüzde TTK Kütüphanesi'nde bulunan *Külliyât-ı Kavânin* adlı değerli çalışmada, *Düstur*'da yer almayan birçok hukuk metnini bulmak mümkündür.